

Катажина Фийолек
Институт по политически науки и международни отношения
Ягелонски университет в Краков

Отношенията между България и НАТО в начало на 90-те години

На 29 март 2004 година България стана държава-членка на НАТО. През 2014 година ще честваме десетилетието от това събитие. От гледна точка на изминалите десет години в структурите на Северноатлантическия договор можем да направим първите оценки, да говорим за успехите и пропуските, но настоящият текст ще насочи вниманието си в исторически план. Темата на статията ми е свързана с отношенията между България и НАТО в началото на 90-те години. Основната ми цел е да подчертая всички затруднения, проблеми и недостатъци, съпътствали пътя на България към членството в НАТО.

В начало на 90-те години както България, така и Полша, се изправят срещу проблемите на прехода. Освен политическите, държавните или икономическите проблеми, пропуски също откриваме и в областта на националната сигурност. След разпадането на СССР, България остава без един от основните си съюзници. В този момент пада не само биполярното разделение на света, но което е по-важно от стратегическа гледна точка - с края на СССР настъпва и крахът на Варшавския договор. По това време положението в България може да се определи като опасно и безперспективно. За щастие, ситуацията дава надежда за подобрене, тъй като западните държави се стремят към идеята на сътрудничеството с пост-комунистическите страни:

This accomplishment was the result of a common U.S.-European grand strategy that was controversial and fiercely debated at the time. The goal was to build of post-Cold War Europe „whole, free and the peace“; to renew the transatlantic alliance; and to reposition United States and Europe to address new global

challenges... The United States and Europe face new risks and opportunities on Europe's periphery and need to recast their strategic thinking accordingly for a new era¹.

Както е написано в гореспоменатата статия, САЩ и Западната Европа абсолютно осъзнават, че Източната Европа, а дори и самата Русия, падат в посока на вълната на промените. Все пак този преход в различна степен се извършва в другите държави. Както посочва Йордан Дойков:

For the east European societies of the former Warsaw pact, incl. the Bulgarian one, these problems are considered in the context of the transition from totalitarian-socialistic to democratic state system. Within the frameworks of the overall social changes being implemented in Bulgaria the need of new military building and the implementation of the defence policy require as a rule a solid political and nationally responsible consensus. The reform of the Bulgarian military forces required their adequate adaptation in conformity with the new social relations, the new democratic character of the state and the new world realities and the national choice².

Вярно е, че обществените проблеми в страната са много значителни, но в началото е нужно новото българско правителство да се справи с въпроса за външната политика. Проблематични са отношенията със съседната Турция. През 1989 година има изключително напрежение между двете държави. Като основната причина за това е етническата политика на Живков през 80-те години на ХХ век. След падането на комунистическия режим в България става възможно отново да се изградят добри дипломатическите отношения с турската държава. От една страна, това е задължително, заради заплахата от потенциален българо-турски конфликт. До 1991 година по границите на двете държави са разположени военни части в пълна бойна готовност. От друга страна,

---

1 R. D. Asmus, Europe's Eastern Promise. Rethinking NATO and EU Enlargement, „Foreign Affairs”, vol. 87, no. 1 (Jan. - Feb., 2008), p. 95.

2 Y. Doikov, El Ejército Búlgaro – del Pacto de Varsovia a la OTAN (algunos problemas de la Reforma Militar), „Papeles del Este”, no. 8, 2004, p. 3.

политическата изолация на България от европейските държави (по повод гореспоменатата шовинистичната политика на комунистите) също така има отрицателни последствия. Независимо от въпроса за турското малцинство, все още стои проблемът на бившето членство на България във Варшавския договор. По време на Студената война Българската народна армия е длъжна да пази „южно-западната граница на Договора“. В случай на конфликт между НАТО и страните подписали Варшавския договор, България започва атака срещу Турция. Според съветската военна доктрина това е т.нар. „южно-западен театър на военните събития“.

Въпреки всички тези обстоятелства, през 1991 година двете правителства подписват първото споразумение в София, а след това през 1992 година в Одрин. На 6 май 1992 година е подписан *Договора за приятелство, добросъседство, сътрудничество и сигурност между България и Турция*. Естествено, това може да бъде определено като много важна стъпка напред в дипломатическите отношения между двете държави. Освен това, Турция за първи път съобщава, че подкрепя българското членство в НАТО. Турция влиза в Северноатлантическия договор още през 1952 година.

По-рано, през август 1990 година, Добри Джуров, министър на отбраната, декларира, че България иска да се присъедини към НАТО. На 30 август Атанас Гинев става първият посланик в Брюксел, където се намира седалището на Алианса. Изпращането му става възможно вследствие на Лондонската декларация на държавните и правителствени ръководители на Алианса от 6 юли 1990 година. Декларацията предвижда и определя механизмите на сътрудничеството на НАТО с младите държави от Югоизточната Европа. Важно е да посочим, какво се случва през юни 1991 година, когато главният секретар на Алианса, Манфед Вьорнер, по време на официалното посещение, казва, че *България е много важна за Европа както в политически, така и в културен смисъл*³. Властите на НАТО уверяват България, че няма да разрушават

---

3 A. Angelov, La diplomacia regional búlgara en el contexto de la ampliación de la OTAN en los Balcanes, „Papeles del Este“, no. 8, 2004, p. 16.

границите ѝ. Между другото Вьонер също насърчава българските власти да се споразумеят с турските служители: *България трябва да подобрява отношенията си с Турция. НАТО ще помогне за това*⁴. Както беше споменато, бъдещото членство в Алианса зависи от коректните съседски отношения. Правителството в Анкара също предприема стъпки, за да подобри контактите си с Република България. Турската държава не създава политически затруднения на България заради събитията по време на Живковата диктатура. Тя признава България като стратегически партньор, ако става въпрос за икономическо и политическо сътрудничество. От друга страна, по времето на Петър Младенов се подобрява статутът на турското население в България.

Трябва да се отбележи, че конфликтът в бивша Югославия също има твърде важно значение по въпроса за членството в НАТО. В крайна сметка България приема предпазливо прозападната ориентация. По такъв начин се ражда т.нар. „остров на стабилността”, чрез който България остава в периферията на югославянския конфликт. Когато през 1992 година европейските държави подкрепят отделянето на Хърватска и Словения, българското правителство признава новосъздалите се републики, както и независимостта на Република Македония, но без да признае македонския език и нация. Две години по-късно всичко това кара България да участва в специалната натовска програма „Партньорство за мир”. В този контекст, много значителни са събитията от октомври 1997 година, когато България организира в София конференция, която е част от програмата „South-East European Defence Ministerial (SEDM) Process“. По време на срещата, държавите инициират идеята за „Multinational Peace Force in South-East Europe (MPFSEE)“. Този факт е важен, заради мултилатералната активност в региона на Балканите. Трябва да се подчертае, че България като главен организатор, отговоря отрицателно на молбата от бивша Югославия и Русия за участие в конференцията. Решението по всяка вероятност е консултирано със САЩ. Това означава, че в крайна сметка България приема становището на западните Велики сили.

---

4 Ibidem, p. 16.

Друг акцент в българо-турските дипломатически контакти, свързан с въпроса за членството в НАТО е сътрудничеството в рамките на т.нар *Балканска тройка* т.е. Турция-България-Румъния. Някои изследователи наричат с това наименование тристранните срещи на Демирел, Стоянов и Константинеску. Първата среща е на 30 октомври 1997 година във Варна. След тази среща президентът на Турция, Сюлейман Демирел изказва убеждението си, че *НАТО не може да съществува без България и Румъния*⁵. Парадоксално е, че по време на Студената война и България, и Румъния като съюзници на Варшавския договор според доктрината са основни врагове на Турция. Началото на 90-те години показва, че дипломатическите отношения могат да се преобърнат в рамките на много кратък период от време.

Дипломатическите успехи на България в начало на 90-те години са придружени с вътрешнополитически сътресения и липса на единомислие в гледната точка за присъединяването на България към НАТО. Някои изследователи (виж: Васил Данов, Джефри Саймън) определят първите седем години от българските преговори с Алианса като *изгубени години*. Според тях в периода на 1990-1997 българската военна политика и реформи по този област оставят държавата неготова да кандидатства за НАТО. Както можем да прочетем в статия на Данов, проблемите започват още от самото начало. Когато през август 1990 година Желю Желев става президент, генералите от бившия режим не го уважават като истински военначалник, не вярват в стратегическите му умения и не искат да сътрудничат с него. Все пак, първите промени продължават – въз основа на *Закона от 2 ноември 1990 година* се отменя задължителното членство в Комунистическата партия за служителите в българската армия. Също така се забранява на висши военни служители да се ангажират в активна политическата дейност. Разбира се, по време на комунизма (от 50-те години) членството в БКП е задължително за всеки, който иска да се издигне в армията.

---

5 В. Demitras-Coskun, Turkish-Bulgarian relations in the Post-Cold War Era. The Exemplary Relationship in the Balkans, Turkish Yearbook, vol. 32, p. 48

За съжаление, след 1991 г., започва действителен упадък на българската армия. Причина за това е намаляването на бюджета в сферата на отбрана. Тази тенденция продължава през следващите няколко години, понеже цялата икономика на България е в задълбочаваща се криза. Така:

Бюджет в сферата на отбрана (1990-1994)

1990	3.2%
1991	3%,
1992	2.8%
1993	2.6%
1994	2.4%

Виж: V. Danov, Comparative analysis of the Reforms in the Armies of the Czech Republic, Hungary, Poland and Bulgaria during the 1990-1998 period, Research Fellowship Programme 1999-2001, Sofia 2001, p. 49.

Това намаляване означава по-малки средства за военна подготовка във всички сектори, по-малки заплати за военните служители, а дори и ограничено снабдяване на военните сили. При това официалните доклади от Главното командване не описват истинското положение на българската армия, скривайки сериозни проблеми. По този начин нито парламента, нито президента нямат адекватна информация за ситуацията в сектора. Също така голяма част от депутати в първите правителства след промяната не са специалисти в областта на въоръжени сили, затова и не могат да предложат конструктивни проекти на реформи. Освен това може да се отбележи много ниска активност на българската армия по време на мироопазващите мисии на Алианса. Например от 1996 година Полша, Унгария или Румъния дейно участват в IFOR/SFOR сили. България дава едва 35 войника по-късно през юли 1997 година. Също така българските офицери не използват толкова често международните програми и обмен в сравнението с чешките или полските им колеги.

Както подчертава Саймън в доклада си от 1998 година *Bulgaria and NATO*:

*seven lost years*⁶, много важен е общественият фактор. Поради недостатъчни информационни програми, българското общество не знае много за НАТО, за неговите структури и дейността. Освен това, поради икономическата криза в страната и затрудненото си материално положение, (високата инфлация и т.н.) хората не проявяват особен интерес към проблемите на националната сигурност. Според Лидия Йорданова има три периода с оглед на общественото настроение към НАТО. През първият, 1989-1992 година, хората осъзнават НАТО като *перспективен актьор*, но както е споменато горе, не знаят много нито за структурите, нито за самата роля на организацията. Следващия период, т.е. 1993-1999 означава по-положителната оценка за НАТО – около 50% от българите разбират Алианса като гаранция за българската сигурност. Такъв резултат е свързан с конфликта в бивша Югославия, както и с глобалната нестабилност през 90-те години. Третият период до 2004 година показва още по-висока подкрепа за българското членство в НАТО.

Може да се отбележи, че първите значителни промени и реформи се появяват през 1997 година, по време на мандата на Петър Стоянов. На 17 март 1997 г. влиза в сила *Националната програма за подготовка и присъединяване на България към Северноатлантическия съюз*. Така също се установява специален орган за подготовката – Междуведомствен комитет за интегриране в НАТО. Всъщност, това е правителствен орган, в който влизат: министърът на външните работи, министърът на отбрана, шефът на щаба наред с други служители или експерти. Важно значение има и *Декларацията за национално съгласие* от 8 май 1997 година. Тя определя бъдещето членство в НАТО като една от стратегическите и основни цели на България.

Седем години по-късно България влиза в НАТО заедно със шест други държави от Източна Европа. В история на Алианса това събитие е познато като *втори транш* (the second big enlargement). Периодът на прехода в България е свързан с редица проблеми от политическо и икономическо естество, както и спорове във вътрешно и външнополитически план. Фактически, може да се

---

6 J. Simon, Bulgaria and NATO. Seven lost years, Strategic Forum, Institute for National strategic studies, 1998.

констатира, че заради всички тези проблеми, приоритетите на националната сигурност остават на един по-заден план. От друга страна, политически елити от началото на 90-те години действително не разбират, какви реформи и каква стратегия трябва да се предприемат, как трябва да протече реорганизацията на българските въоръжени сили. Вместо да ги модернизират, политиците постоянно намаляват бюджета за отбраната. Вместо ефективно реализират препоръките на Алианса, правителствените служители сякаш все още остават свързани с отминалата епоха на Варшавския договор. Въпреки това важно е да се отбележи, че пътят, който България извървява към членството си в НАТО е свързан с редица положителни аспекти като установяването на добросъседски отношения с Турция и Гърция, а също така подобряването на икономическия и политически диалог с Румъния.

Библиография:

1. Angelov A., La diplomacia regional búlgara en el contexto de la ampliación de la OTAN en los Balcanes, „Papeles del Este”, no. 8, 2004.
2. Angelov I., The impact of Bulgarian membership in NATO and the UE on the development of the Bulgarian Armed Forces, Strategic Research Project, Carlisle 2007.
3. Asmus R. D., Europe's Eastern Promise. Rethinking NATO and EU Enlargement, „Foreign Affairs”, vol. 87, no. 1 (Jan. - Feb., 2008).
4. Danov V., Comparative analysis of the Reforms in the Armies of the Czech Republic, Hungary, Poland and Bulgaria during the 1990-1998 period, Research Fellowship Programme 1999-2001, Sofia 2001.
5. Demitras-Coskun B., Turkish-Bulgarian relations in the Post-Cold War Era. The Exemplary Relationship in the Balkans, Turkish Yearbook, vol.32, p. 48.
6. Doikov Y., El Ejército Búlgaro – del Pacto de Varsovia a la OTAN (algunos problemas de la Reforma Militar), „Papeles del Este”, no. 8, 2004.
7. Nenov N., Bulgaria and security in the Balkans, Strategy Research Project,

Carlisle 2002.

8. Shalamanov V., Lessons of transition in Bulgarian security and defense, *Information and Security, An International Journal*, vol. 5, 2000.
9. Simon J., *Bulgaria and NATO. Seven lost years*, Strategic Forum, Institute for National strategic studies, 1998.